"VITA CONSTANTINI" - BETWEEN HISTORICAL INNOVATION AND LITERARY TRADITION

Isabela - Elena SPIREA
PhD Candidate, University of Bucharest

Abstract: It is worth noting in this study that "Vita Constantini" was mirrored, after a thousand years, in Eftimie of Târnovo's "Praise of the Great Saints with the Apostles Constantine and Elena". It is also worth added that the work of the Bulgarian patriarch then found a moment of rest in Wallachia, through the "Teachings of Neagoe Basarab to his son, Theodosius", in the extensive "Story for the Great Constantine Emperor." Starting with Eusebius of Caesarea's Panegyric, the current study will attempt to demonstrate, as previously stated, that neither time nor distance could prevent the birth and spread of the Constantinian tradition, as a Slavic-Romanian tradition, despite the fact that, for all three works mentioned above, there have been more or less malicious comments regarding their AUTHENTICITY, DATE, and ORIGINALITY.

Keywords: Vita Constantini, Bulgarian patriarch, authenticity, Eusebius of Caesarea's Panegyric, Slavic-Romanian tradition

„Mi se cuvine maĭ bine de cât nimănuĭ altuia de a scri ceia ce scriŭ din virtuţile Impĕratuluĭ nostru, şi de a'l face cunoscut acelora pe cari bunele exemple îndémnă la iubirea de Dumnedeŭ.(...) Pentru acestea nu cred că trebue acum a representa rĕsbóele, bătăliile, victoriile, triumfurile luĭ Constantin, nicĭ legile ce a făcut el pentru guvernămîntul statuluĭ sĕŭ, şi pentru binele supuşilor sĕĭ. Voĭ trece sub tăcere tóte cele-l-alte întreprinderĭ ale sale, şi nu voĭ vorbi de cât de acele ce privesc serviciul luĭ Dumnedeŭ. Voĭ alege pre cele maĭ propriĭ de a fi transmise posterităţiĭ, şi voiŭ face istorisirea lor pre cât 'mĭ va fi cu putinţă în maĭ puţine cuvinte. Aicĭ este timpul de a publica cu o întrégă libertate laudele acestuĭ incomparabil Impĕrat."

(Vita Constantini – cap.XI -Eusebiu- Episcop de Cesareea)

Merită să fi arătat în studiul de faţă că „Vita Constantini" s-a oglindit, după o mie de ani, în „Lauda Sfinţilor Marilor şi întocmai cu Apostolii Constantin şi Elena" a lui Eftimie de Târnovo şi că opera patriarhului bulgar şi-a găsit apoi un moment de odihnă şi de poposire în Ţara Românească, prin „Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie", în întinsa „Poveste pentru marele Costandin Împărat."

Pornind de la Panegiricul lui Eusebiu al Cezareei, studiul de faţă va încerca să demonstreze, aşa cum s-a afirmat anterior, că nici timpul, nici distanţa nu au putut opri naşterea şi răspândirea tradiţiei constantiniene, ca tradiţie slavo-română deşi, pentru toate cele trei opere menţionate mai sus, au existat comentarii mai mult sau mai puţin răutăcioase, privind AUTENTICITATEA, DATAREA şi ORIGINALITATEA lor.

Autenticitatea, datarea şi originalitatea documentelor

Compusă cca între 336 şi 339, VITA CONSTANTINI nu poate fi considerată astăzi o biografie completă referitoare la viaţa lui Constantin ci, mai degrabă, un panegiric funerar extins într-o „istorie de tip hagiografic" care se ramifică pe coordonatele vieţii politice şi religioase, elogiind în acelaşi timp ansamblul virtuţilor ce-au concretizat personalitatea împăratului creştin.

Ca şi în celelalte lucrări ale sale, Eusebiu a apelat la multiple surse şi documente pe care însuşi Constantin i le-a pus la dispoziţie ca prieten şi ca mărturisitor al dreptei credinţe. Cu toate acestea, aşa cum precizează C.M. Odahl în lucrarea sa „Constantin şi Imperiul creştin", „unii cercetători moderni, cum ar fi Jacob Burckhard şi Henri Grégoire, au exprimat îndoieli referitoare la onestitatea lui Eusebiu şi la autenticitatea documentelor din Vita."[1] Se afirmă însă că „recent a fost descoperit un papirus de la începutul secolului IV, în Egipt, care conţine părţi identice ale unuia dintre aceste documente („Epistolă către locuitorii Provinciilor răsăritene" emisă de Constantin şi care apare în Vita Constantini II, 24-42) şi aceste îndoieli s-au risipit"[2]. Se mai face precizarea că „papirusul, aflat acum la British Library şi cunoscut sub denumirea Papyrus Londiniensis 878, a fost analizat de A.H.M. Jones şi T.C. Skeat în «Notes on the Genuineness of the Constantinian Documents in Eusebius' Life of Constantine», J.E.H, vol. 5, (1954) pp. 196. 200."[3] De asemenea, „pentru dezbaterea referitoare la autenticitatea documentelor lui Eusebiu"[4] poate fi utilizat J. Quasten, Patrology, (Westminster, MD, 1962) vol III, pp. 319-24.

Şi Patrologia lui I. G. Coman oferă informaţii despre „Panegiricele în cinstea lui Constantin cel Mare:

1) Viaţa lui Constantin – Migne, Patrologia Graeca 20, 905 - 1440

- este un panegiric conceput în patru părţi;
- a primit numeroase critici de la J. Burckhard şi H. Grégoire chiar până în zilele noastre"[5]

Autorul Patrologiei face însă precizarea că lucrarea eusebiană este un elogiu şi nu o înşiruire de fapte istorice într-o anume ordine cronologică. De asemenea, se menţionează că Vita Constantini are ca scop evidenţierea aspectelor pozitive ale domniei primului împărat creştin, pentru a fi cunoscute drept purtări plăcute lui Dumnezeu şi drept „lecţii folositoare pentru sufletele gata să le primească."[6]

Este citat I.A. Heikel drept cel care „a dovedit autenticitatea celor 16 edicte şi scrisori imperiale încorporate panegiricului, autenticitate confirmată şi de Papyrus London 878 (...)"[7]

Patrologia susţine că textul panegiricului a fost revizuit atât de Eusebiu, cât şi de alţi ucenici ai acestuia şi, poate fi vorba de interpolări masive sau de existenţa unui simplu nucleu eusebian (H. Grégoire), oricât de abil, ci de o operă după anul 430 (Scheddweiler), ori de atribuirea primei părţi a lucrării lui Eusebiu, iar a doua parte lui Ghelasie (idem)."[8]

[1] Charles Matson Odahl, *Constantin şi Imperiul Creştin / Constantine and the Christian Empire*, traducere Mihaela Pop, Bucureşti, Ed. BIC ALL, 2006, Note la cap 1, pct. 4
[2] Idem 1
[3] Idem 1
[4] Idem 1
[5] Pr.prof. dr. I.G. Coman, *Patrologia*, Sfânta Mânăstire Dervent, vol.IV, 1999, pag. 501
[6] Idem 5
[7] Ibidem 5, pag.502
[8] Ibidem 5, pag.503

Răsfoind şi Istoria Bisericească a lui Eusebiu, se va observa că unele informaţii din Vita, se regăsesc şi aici, făcând dovada unui spirit mai mult decât critic şi cu echilibru între istorie, literatură şi religie.

2) Către adunarea Sfinţilor. Cuvântul împăratului Constantin către adunarea Sfinţilor – Patrologia Graeca 20, 1253 - 1316

▪ apare ca apendice la cartea a IV-a a Vieţii lui Constantin;

▪ este considerat drept cartea a V- a a Vieţii lui Constantin;

▪ iniţial, lucrarea este scrisă în latină, apoi tradusă în greacă (P.G. 20, 1181 A)

Patrologia lui I.G. Coman îi menţionează pe J.P. Rossignol, A. Mancini şi I. Heikel drept cercetători care au negat autenticitatea *Cuvântului*, iar pe A.V. Harnache, E. Schwartz, J.M. Pfättisch, A. Kurfess, A. Piganal şi H. Dorris drept susţinători ai autenticităţii.

3) Laudele lui Constantin – Patrologia Graeca 20, 1316 - 1440

Aceasta cuprinde două lucrări:

a) Panegiricul ţinut la 25 iulie 335 cu prilejul Tricenaliei;

b) Tratatul prezentat împăratului în 335, cu prilejul sfinţirii Bisericii Sfântului Mormânt.

Aceeaşi Patrologie adaugă în finalul capitolului dedicat lui Eusebiu, principalele ediţii, traduceri şi studii utilizate de I.G. Coman, din care se pot menţiona următoarele:

* EDIŢII:

Migne, Patrologia graeca 19-24 „Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte", Leipzig; 1902 – 1956, editate de I.A. Heikel, Th. Hommsen,
E. Klostermann, H. Gressmann, J.Karst, R. Helm, K. Mras,

* TRADUCERI:

Germană: J.M. Pfättisch, Bibliothek der Kirchenväter, Kempten und München B.K.V. 1913
R. Haeuser, B.K.V. 1932;
Engleză: A.C.C. Gilfford şi E.C. Richardson, LNPF, seria II, vol. I, 1890,
Franceză: G.Bardy, Sources Chrétiennes, Paris, Lyon 31,41,55,71–1952, 1955, 1958, 1960;

Nu este precizată traducerea în limba română a lui Iosif Gheorghian – fost Mitropolit primat – Tipografia „Cărţilor Bisericeşti" – Bucureşti 1896. – atât pentru „Viaţa lui Constantin cel Mare", cât şi pentru „Istoria Bisericească".

Sunt menţionate studii începând cu Ieronim, „De viris illustribus, 81, Ed. Schwartz, Eusebius von Cäsarea în Pauly – Wissowa – Koll, Realenzyklopädie der Klassichen Altertum – Wissenschaft, Stuttgart 6 şi terminând cu „Zur Rezeption der platonischen Ontologie bei Eusebius von Kaisareia".

Despre PANEGIRICUL ÎMPĂRAŢILOR CONSTANTIN şi ELENA scris de patriarhul EFTIMIE din Târnova, G. Mihăilă afirmă în studiul său că „este singura operă hagiografică a lui Eftimie care nu se află în raport direct cu martirologia bulgară."[9] Se adaugă faptul că a fost alcătuit la cererea ţarului Ivan Sişman (1371 – 1393), într-un moment în care Bulgaria, ca şi Ţările Române, de altfel, era ameninţată de pericolul

[9] G. Mihăilă, *Cultură şi literatură română veche în context european*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979; pag. 220

invaziei otomane şi era evidentă nevoia de a oferi oamenilor exemple de comportare creştinească, asemenea unor călăuze care să străbată un viitor nu prea sigur.

G. Mihăilă afirmă în studiul său că, printre „cele mai bune manuscrise care păstrează opera lui Eftimie în forma lor mediobulgară, se numără, în primul rând, copiile slavo-române din secolele al XV-lea şi al XVI-lea."[10]

Primul manuscris cuprinde cinci opere eftimiene şi aparţine lui Gavriil Uric de la Mânăstirea Neamţ, fiind cu 46 de ani mai îndepărtat de „sfârşitul păstoririi lui Eftimie (1393)". Se menţionează în studiul lui G.Mihăilă cele cinci opere: Vieţile Sfinţilor Ioan de la Rila, Filoteia, Mihail din Potuka, Ioan – episcopul Polibotului şi Nedelea. Autorul îl menţionează pe cercetătorul Emil Turdeanu ca fiind cel care a subliniat că manuscrisul lui Gavriil este din 1439 (B.A.R., mss. Slv 164), iar al doilea manuscris, datează din 1441 (B.A.R., mss. Slv 165).

De asemenea, se face precizarea că, de-a lungul timpului, opera patriarhului Eftimie a pătruns şi în viaţa literară, istorică şi religioasă a Ţărilor Române, fapt care ne duce cu gândul la existenţa tradiţiei slavo-române pentru acea perioadă.

Despre PANEGIRICUL SFINŢILOR CONSTANTIN ŞI ELENA, realizat de Eftimie, se spune în studiul lui G. Mihăilă că face parte din grupa unor „texte stinghere" şi că există „o veche copie, datând din timpul lui Ştefan cel Mare (1474), însoţită de o veche traducere românească, efectuată în timpul lui Constantin Brâncoveanu."[11] După cum se observă, atât copia, cât şi traducerea datează din perioade diferite, dar ambele perioade se află sub amprenta şi grija a doi domnitori înzestraţi cu mult respect şi cu multă dăruire faţă de credinţa creştină, fapt ce le-a asigurat recunoaşterea lor ca sfinţi şi plasarea lor în calendarul religios al sfinţilor români: 2 iulie – Sfântul Voievod Ştefan cel Mare, 16 august Sfinţii Martiri Brâncoveni: CONSTANTIN Voievod cu cei patru fii ai săi, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei şi Sfetnicul Ianache.

În studiul său, G. Mihăilă susţine despre copia slavo-română că „este cu cinci ani mai veche decât cea scrisă în slavona sârbă, pentru mânăstirea Rilo, de Vladislav Grămăticul (1479)"[12] De asemenea, îi este menţionată valoarea, concretizată în vechime, în particularităţile ortografice, fonetice şi gramaticale ale textului original.

Autorul G. Mihăilă mai adaugă şi că numărul scrierilor originale ale lui Eftimie, care sunt editate după manuscrisele slavo-române, creşte de la 8- în ediţia lui KAŁUŻNIAKI / 4 tipărite după manuscrisul lui Vladislav Grămăticul – la 9.

G. Mihăilă enumeră scrierile, după cum urmează:

SCRIERI EDIŢIA KAŁUŻNIAKI	SCRIERI MANUSCRISUL LUI VLADISLAV GRĂMĂTICUL
1. Viaţa Sf. Ioan de la Rila; 2. Viaţa Sf. Ilarion, episcopul Meglenului; 3. Viaţa Sf. Filofteia; 4. Viaţa Sf. Paraschiva; 5. Panegiricul Sf. Mihail din Potuka; 6. Panegiricul Sf. Ioan, episcopal Polibotului; 7. Panegiricul Sf. Nedelea;	1. Panegiricul împăraţi Constantin şi Elena 2. Scrisoarea către călugărul Chiprian 3. Scrisoarea către mitropolitul Antim al Ţării Româneşti 4. Prima scrisoare către Nicodim

[10] Ibidem, pag.217
[11] G. Mihăilă, *Cultură şi literatură română veche în context european*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, pag.219
[12] Idem 11

8. Adoua scrisoare către Nicodim, egumenul Tismaniei	

Panegericul Împăraţilor Constantin şi Elena a fost însă supus, în continuare, cercetărilor: fie de suprafaţă, fie de adâncime, contestându-i-se originalitatea, după cum s-a întâmplat cu Vita Constantini a lui Eusebiu.

G. Mihăilă îl menţionează pe filologul rus A. Popov ca fiind cel care se îndoieşte de *„Cuvântul de laudă”*, acesta afirmând că Eftimie a folosit traducerea în greacă a vieţii lui Constantin, selectând sau modificând izvoarele. De asemenea, este amintit Konst. Radcenko, un alt filolog rus, care consideră că *„Vieţile lui Eftimie* sunt scrise sub influenţa *vieţilor lui Simeon Metafrastul* dar, mai ales, sub aceea a literaturii hagiografice bizantine contemporane lui.”[13]

Într-un anume fel, s-ar putea spune că, şi Eftimie şi Eusebiu au anticipat „judecata VIITORULUI”, fiecare după cum a simţit în sufletul şi în conştiinţa lui:

Eusebiu – Vita Constantini	Eftimie de Târnovo – Panegiricul Sf. Împăraţi Constantin şi Elena
„Aşĭ vroĭ bucuros de a continua acum elogiile sale, însă noutatea bucuriilor ce mĕ înconjóră, mĕ pun în mirare şi mĕ reduc la tăcere. Orĭ în ce parte mĕ întorc, orĭ spre rĕsărit, orĭ spre apus, orĭ de privesc cerul saŭ pămĕntul mi se înfăţoşază imaginea acestui principe.” (Cartea Întâea, Prefaţa)	„Căci n-am urmat basmelor celor mincinoase, ci din cele adevărate şi nemincinoase mărturii şi am ales înţelesurile céle nemincinoasă, carele va iscodi, va afla întru scripturile lui Dumnezeu.”
traducere în româneşte de Iosif, fost Mitropolit Primat 1896	traducerea românească veche capitolul XXVIII -inclusă în studiul lui G. Mihăilă

După cum s-a dovedit în cercetările anterioare, Eftimie, pentru realizarea PANEGIRICULUI, a preluat pasaje din textul lui Eusebiu, dar şi-a pus amprenta personalităţii sale în ceea ce priveşte sudura textului pentru realizarea coerenţei în exprimare şi pentru delimitarea propriei viziuni. Având în vedere şi faptul că patriarhul de Târnovo avea la dispoziţie o întreagă bibliotecă a marii Biserici, se poate afirma că Eftimie ar fi putut prelua şi alte informaţii ale altor istorii ecleziastice (SOCRATE, SOZOMEN, THEODORET, PHILOSTORGIOS) sau chiar istorii politice şi cronici.

Probabil că textul lui Eusebiu a fost considerat interesant, complet, dar mai ales original, de către Eftimie, dacă a devenit sursa iniţială care a stat la baza *CUVÂNTULUI DE LAUDĂ*. Textul care s-a născut a străbătut apoi şi Ţările Române, începând din perioada domniei lui Ştefan cel Mare şi a lui Neagoe Basarab.

Acesta din urmă, a preluat o variantă prescurtată a PANEGIRICULUI EFTIMIAN, pentru a o transforma, la rându-i, într-o POVESTE PENTRU MARELE COSTANDIN ÎMPĂRAT, „ţesută” admirabil în „Partea dintâi” pentru a fi CUVÂNT şi-nvăţătură de minte fiului Theodosie, „aşişderea şi pre alţi carii vor fi în urma lui Dumnezeu unşi.”[14]

[13] Ibidem 11, pag.223
[14] G. Mihăilă, *Cultură şi literatură română veche în context european*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979

Ca şi la celelalte două texte, şi aici s-a pus problema autenticităţii *ÎNVĂŢĂTURILOR LUI NEAGOE BASARAB,* această scriitură devenind obiectul unor dispute atât pe seama istoriei textului, cât şi al raporturilor ce s-au stabilit între versiuni. Fiind un text care interesează, în primul rând pe filologii români, se poate constata, comparativ cu celelalte texte, că exista un număr mare de studii, în limba română care s-au împărţit în două tabere: unele contestă autenticitatea *Învăţăturilor*, altele o susţin cu argumente valoroase şi bine clădite.

Prin urmare, apelând la studiul lui D. Zamfirescu - „Neagoe Basarab şi învăţăturile către fiul său Theodosie – probleme controversate" pot fi selectate câteva puncte de vedere care s-au plasat pe coordonatele contestării originalităţii:

• 1883 M. Gaster

- infirmă posibilitatea ca Neagoe să fi scris opera în limba română

- susţine că „*Învăţăturile*" au fost scrise mai întâi în slavonă şi traduse abia în jurul anului 1650;

• 1888 Al. Philippide

- susţine că manuscrisul de la1654, ar fi o copie în limba veacului XVII, după originalul pierdut la începutul veacului al XVI-lea;

• 1895 Theodor Codrescu

- încearcă să teoretizeze şi să argumenteze pentru prima oară neautenticitatea învăţăturilor

Se mai afirmă: „Compilatorul «Învăţăturile lui Neagoe» a întrebuinţat textul lui Varlaam aşa cum era dat în româneşte, nu l-a compus el singur."[15]

• 1906 Demostene Russo

- a fost cel care a formulat teza că „*Învăţăturile* sunt opera unui călugăr în secolul al XVII-lea, care, pentru alcătuirea lor, a plagiat fără jenă, literatura teologică bizantină, mijlocită de traducerile slavone."

D. Zamfirescu susţine, mai departe, că „Russo desfiinţa astfel – cel puţin în intenţie – „*Învăţăturile lui Neagoe Basarab",* ca izvor istoric preţios şi moment original al literaturii române, transformându-le într-un conglomerat haotic de texte religoase bizantine, un enorm «plagiat»."[16]

• 1910 Nicolae Iorga formulează un răspuns la afirmaţiile lui Russo referitoare la *Învăţături,* devenind „cel mai ferm apărător al paternităţii lui Neagoe asupra Învăţăturilor."[17]

Potrivit celor afirmate de Zamfirescu, N. Iorga realizează corespondenţa între Învăţături şi contextul istoric al secolului al XVI-lea, evidenţiind, în text, părţile laice care se opun trăsăturilor scriitoriceşti ale unui călugăr.

V. Grecu este considerat „savantul cu cea mai valoroasă contribuţie", după N. Iorga, la cercetarea Învăţăturilor. D. Zamfirescu redă citatul în care eminentul bizantinolog îşi exprimă punctul de vedere:

[15] Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, *„Învățăturile luiNeagoe Basarab către fiul său Theodosie",* Ed. Minerva, București, 1971, pag 16

[16] Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, *„Învățăturile luiNeagoe Basarab către fiul său Theodosie",* Ed. Minerva, București, 1971, pag 16

[17] Idem 16

„Versiunea grecească, afară de prelucrarea amintită a Învăţăturilor lui Neagoe Basarab, a rămas inedită până acum. Pentru versiunea românească, deşi ni s-a transmis în mai multe manuscrise, lipseşte încă o ediţie critică, iar versiunea slavonă are nevoie şi ea de o ediţie mai îngrijită şi mai accesibilă, ca să poată fi studiată mai mult şi mai aprofundat, căci acestă versiune, dacă originalul Învăţăturilor a fost scris în slavoneşte, poate că ne va aduce cele mai de seamă lămuriri asupra modelelor după care Neagoe şi-a compus învăţăturile sale şi asupra felului său de a lucra şi ca literat, căci eu cred că domnul iubitor de frumos şi de artă care a fost Neagoe Basarab a avut şi preocupări literare, bineînţeles conforme cu vederile timpului său."[18]

Conform studiului realizat de Zamfirescu, înclinarea balanţei în favoarea tezei autenticităţii Învăţăturilor s-a produs datorită editării a trei articole, în 1963, în revista Asociaţiei Slaviştilor – Romanoslavica. Studiile au fost întocmite de I.C. Chiţimia, D. Zamfirescu şi P.P. Panaitescu.

În continuare, în „Probleme controversate", D. Zamfirescu face o precizare pe care am putea-o numi „de suflet", aceea că: „Învăţăturile lui Neagoe Basarab nu sunt o scriere literară gratuită, ci o carte care urmăreşte să educe o întreagă societate, de la copil, identificat cu pruncul domnesc Theodosie, până la marii demnitari, ierarhi şi domni viitori ai ţării."[19] Se mai spune că: „Geniul acestui mare om politic şi diplomat a reuşit să vadă clar un lucru: că societatea românească, aflată la capătul unor lupte glorioase, de peste un veac, pentru asigurarea fiinţei sale şi independenţei ţării, va putea înfrunta viitorul, care se arată la fel de greu ca şi trecutul, şi solicitând, în condiţii noi, aceleaşi eroism, aceeaşi tărie morală, că această societate va putea rezista într-o confruntare inegală şi de lungă durată, numai în măsura în care va stăpâni experienţa acumulată de înaintaşi, fie ei voievozi români, fie figuri ilustre ale istoriei universale."[20]

Prin urmare, este explicabil de ce domnitorul român a ales să „brodeze" în interiorul Învăţăturilor sale „Provéstea pentru marele împărat Constandin" şi a mamei sale Elena, căci ce poate fi un mai bun exemplu pentru societatea acelor vremuri decât personalitatea celui care a descătuşat creştinismul, transformându-l în cea mai importantă religie a lumii, aducătoare de speranţă, credinţă şi, nu în ultimul rând, moralitate?

Pentru studiul de faţă trebuie făcută precizarea că s-a folosit o ediţie care are la bază „manuscrisul lui Ştefan Cantacuzino, editat în 1843 de Ioan Eclisiarhul."[21]

D. Zamfirescu, G. Mihăilă şi Florica Moisil au fost cei care au ales, au tradus şi au completat textul original slavon. Rearanjarea textului s-a făcut după următorul sistem, aşa cum precizează D. Zamfirescu, vorbind despre ediţia de faţă:

a) Filele lipsă au fost completate din manuscrisul 3488, cel mai bun după manuscrisul de bază.

b) Completarea cuvintelor şi frazelor sărite de copist, precum şi corectările, s-au făcut în urma colecţionării integrale a manuscrisului de bază cu ms. 3488 (notat cu sigla B), 3572 (notat cu sigla C) şi 1062 (notat cu sigla R)

[18] Ibidem, pag 28
[19] Ibidem, pag. 289
[20] Idem 19
[21] Ibidem, pag 289

S-a realizat compararea versiunii româneşti cu originalul slavon, cu versiunea greacă şi cu izvoarele.

c) „(...) orice intervenţie – adaos sau corectură – în textul de bază este reprodusă între paranteze drepte.[ ]”

Se mai face precizarea că s-a întreprins operaţia dificilă de confruntare a Învăţăturilor cu celelalte izvoare şi s-a reconstituit „procesul de creaţie”.

Revenind la PANEGIRIC, D. Zamfirescu susţine că, în ediţia din 1843 a lui Ioan Eclisiarhul şi în ediţia Iorga, „POVÉSTE PENTRU MARELE ÎMPĂRAT COSTANDIN” „începe brusc”, fără a se remarca o legătură cu textul anterior. Prin compararea manuscrisului deţinut de Ştefan Cantacuzino cu manuscrisul 3488 B.A.R. s-a constatat o lacună, determinată de lipsa unei foi – de la fila 52 la fila 54.

D. Zamfirescu precizează că acele cuvinte care s-au pierdut înainte să vadă tiparul, în 1843, s-au continuat în m.s 3488 unde nu exista lacuna respectivă. De asemenea, se mai afirmă că, începând cu Lavrov, dar exceptându-l pe Russo, ceilalţi cercetători au sesizat că textul despre Constantin „este PANEGIRICUL binecunoscut al lui Eftimie al Târnovei.”[22]

În studiul său, D. Zamfirescu face o prezentare sumară a fiecărui capitol al Învăţăturilor, prin raportarea la ediţia Kalużniacki. Dovedindu-se a fi interesantă şi importantă pentru lucrarea de faţă, această prezentare este redată INTEGRAL, mai jos:

„Că întinsa *Poveste pentru marele Costandin împărat* nu este o interpolaţie, cum credea Russo, am aratat-o în capitolul I al lucrării de faţă. De altfel, încă Romanski vedea prezenţa lui absolut necesară într-o galerie de exemple şi modele pentru educarea unui fiu de domn în vremea aceea. Lavrov cel dintîi şi după aceea toţi ceilalţi cercetători, cu excepţia lui Russo, au sesizat faptul că textul despre Constantin este panegiricul bine cunoscut al lui Eftimie al Tîrnovei.

Confruntarea cu lucrarea respectivă a celebrului scriitor bulgar din sec. al XIV-lea nu mai lasă nici o îndoială. E. Turdeanu a arătat pentru prima dată procedeele după care textul lui Eftimie a fost folosit în *Învăţături.*[14] Reluînd operaţia şi folosind şi fragmentele de text slav rămase din *Învăţături,* am ajuns, la rîndul nostru, la următoarele constatări:

Primele două capitole ale ediţiei Kaluzniacki (ne raportăm în permanenţă la această ediţie, cu care am făcut confruntarea[15]), cuprinzînd, primul, o introducere retorică, şi celălalt date despre parinţii, naşterea, copilăria şi tinereţea lui Constantin, pînă. la proclamarea ca împărat după moartea tatălui său, Constanţiu Clor, sînt lăsate la o parte. *Povestea pentru marele Constantin împărat* începe cu cap. III: despre lupta cu perşii, în care Constantin e luat prizonier şi este scăpat de slugile sale credincioase.[16] Rostul acestui capitol, inclus integral în textul *Învăţăturilor* este de a omagia pe „slugile” credincioase domnului lor.

Capitolul IV şi primele 19 rînduri ale cap. V sînt din nou, sărite (conţin amănunte istorice fără semnificaţie pedagogică), pentru a se ajunge la cunoscuta legendă a arătării crucii înainte de lupta cu Maxenţiu, luptă povestită de Eftimie într-un vag istoric absolut. Maxenţiu se îneacă împreună cu oştile sale, căzînd de pe pod.[17] Informaţia că podul fusese făcut special ca să se rupă cînd va trece Constantin este sigur interpolată de traducător după Cronograful lui Dorotei al Monembaziei.[18] La fel procedează traducatorul şi în cap. XX, cînd vorbeşte despre piroanele din crucea lui Iisus.[19]

Cap. VI·este dat în întregime: sînt măsurile luate de Constantin în calitate de împărat creştin, toate, fapte exemplare.

[22] Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, *„Învăţăturile luiNeagoe Basarab către fiul său Theodosie”,* Ed. Minerva, Bucureşti, 1971, pag 289

Cap. VII - boala lui Constantin, botezul lui, care îl vindecă de lepră şi-i dă putere să înfrunte chiar otrava - din nou este inclus în întregime. (Neagoe trăgea nădejde, probabil, la aceeaşi minune!)

Primele 11 rînduri (ed. K.) ale capitolului VIII sunt lăsate la o parte (conţin amănunte istorice fără semnificaţie), trecîndu-se la relatarea luptei lui Constantin, aliat cu Licinius, contra Iui Maximian. Acesta recurge la vrăjitori, dar sfîrşeşte rău, putrezind de viu (în realitate, Maximian a murit înaintea fiului sau Maxenţiu, mort în 312). Ultimele şapte rînduri ale capitolului, care vorbesc de Licinius, sînt eliminate, fiindcă nu serveau ideea pedagogică, idee ce s-ar putea rezuma astfel: cu ajutorul lui Dumnezeu, Constantin învinge pe toţi duşmanii (care, asemeni duşmanilor Iui Neagoe, în *Viaţa lui Nifon,* sfîrşesc tragic).

Din aceleaşi motive pentru care nu fusese povestită în întregime istoria regilor evrei, nu este urmărită pas cu pas nici istoria, fie şi panegirică, a lui Constantin: din cap. IX, unde se relatează lupta lui Constantin cu Licinius (devenit, din aliat, duşman) şi uciderea celui din urmă (întîmplată la 324), nu sînt reţinute decît ultimele cinci rînduri: „Şi aşa fură idolii stricaţi..." etc., care sînt lipite însă la capitolul anterior, ca încheiere la episodul morţii lui Maximian.

Ilustrînd în continuare ideea că, ajutat de Dumnezeu, Constantin este invincibil, din cap. X, care povesteşte în prima parte cucerirea Bizanţului şi în partea a doua întemeierea Constantinopolului, Neagoe nu reţine decît primele 21 de rînduri: cucerirea cetăţii "Viza" [20]; la început, Constantin este înfrînt, dar, privind pe cer, vede crucea, sub care scrie: "Chiamă-mă în ziua grijii tale şi te voi izbăvi şi mă vei proslăvi". Procedînd în consecinţă, Constantin învinge înca o dată. Acest pasaj va fi comentat la sfirşit, în special cuvintele de sub cruce. Nu numai ultimele 20 de rînduri ale cap. X, ci în întregime capitolele XI-XVII sînt omise. *Între ele, patru erau consacrate sinodului de la Niceea din 325.*

Cap. XVIII este dat în întregime. Din cap. XIX lipsesc doar K., p. 132, rîndurile 19-23; p. 133, rîndurile 30-34; p. 134 r. 1-4 şi 6-7. În aceste capitole este vorba de călătoria mamei lui Constantin la Ierusalim, de bisericile pe care le zideşte pe diferite locuri legate de viaţa şi predica lui Iisus, de aflarea crucii pe care a fost răstignit.

Cap. XX - iarăşi în întregime transcris şi sporit de Neagoe cu cîteva rînduri. (vezi ed. Minerva, p.18l, r.14-18)-, vorbeşte de bogatele daruri cu care au fost înzestrate aceste ctitorii de sfînta Elena, despre ferecarea icoanelor în aur şi argint, despre cuiele din cruce pe care le-a pus Constantin la "rahtul" calului (cu scurta informaţie suplimentară din Dorotei, introdusă de traducător şi despre care vezi nota 19), despre măsurile cu caracter religios luate de Constantin.

Din capitolele XXI-XXV, autorul *Învăţăturilor* scoate cu măiestrie elementele pentru un grandios portret al marelui împărat, portret de o asemănare izbitoare cu ctitorul mănăstirii de la Argeş şi autorul *Învăţăturilor.* Astfel, cap. XXI - reţinut în întregime -ne prezintă un Constantin educator, începînd cu feţele bisericeşti şi continuînd cu oştenii (pe care-i învaţă să se roage înaintea bătăliei pe cîmpul de luptă), un model de pietate şi de recunoştinţă faţă de omologul său ceresc, un protector şi cinstitor al feţelor bisericeşti, care îl proclamă "arhiereu".

Pentru a nu întrerupe şirul ideilor, primele 11 rînduri ale cap. XXII sînt sărite şi la fel ultimele opt. Cu miezul rămas se împlineşte portretul de legiuitor şi mai ales de generos dăruitor al bisericilor cu bani şi proprietăţi, de miluitor al săracilor şi văduvelor; de *mustrător al celor răi şi lacomi, pe care "nevoia să-i aducă pre toţi întru frica lui Dumnezeu", c*a şi Neagoe în cuvîntările sale religios-morale din partea a II-a.

Noi trăsături se adaugă: nici în campaniile militare nu se despărţea de cler şi de biserică, ci o purta cu dînsuI: „şi-şi învăţa împăratul feciorii săi să se ţie de credinţa cea bună şi adevărată, iar de învăţăturile céle réle şi de erése să să întoarcă şi să să ferească foarte tare. Iar mai vîrtos să-şi pue toată nădéjdea şi să crează în Hristos cu tot sufletul şi aceluia să se închine şi aceluia să slujască şi pre acela să-l ţie făcător şi tocmitoriu a toată făptura.

Aşijderea îi învaţă şi de altele de toate" (ed. Minerva, p. 183).

Iată modelul lui Neagoe! În aceste rînduri parcă citim o relatare despre *Invăţături.*

Aceste două calităţi ale împăratului Constantin sînt extrase din cap. XXIV, unde, într-un context de campanie militară,ele apar la K. p. 140, r. 26-32, şi la p. 141, r. 12-17. Restul, nefiind trebuitor, se lasă la o parte.

Cap. XXV -XXVI, din nou transcrise în întregime, conţin portretul fizic şi moral al lui Constantin, ultimele clipe, moartea si jalea slugilor sale, cinstea deosebită de care s-a bucurat după moarte. (După cum se ştie, pentru biserica ortodoxă este sfînt.) Izbitoare sînt, pentru noi, aceste rînduri, cu care se încheie cap. :XXV şi care au fost cu siguranţă punctul de plecare pentru mult discutata *Rugăciune la ieşirea sufletului:* "Deacii, odată, avînd el întîmplare bună şi văzînd pre toţi adunaţi împrejurul lui pentru învăţătura, *că cu tot sufletul pohtiia, cînd va fi aproape de petrceaniia sa, să vază lîngă sine pre toţi domnii şi boiarii săi, să-i înveţe şi să le spue ce locuri de minunate sîntu păzite şi tocmite de Dumnezeu celar buni şi celor ce-l iubeseu. ... Aşijderea şi pre cei ce fac rău şi umblă fără dreptate, ce răuţi îi aşteapă, ce munci, ce ispitiri drăceşti. Şi învaţă pre toţi într-un chip de toate de acestea, cela ce iaste întocma cu apostolii, fericitul Costandin"* (ed. Minerva, p. 184).

În panegiricul lui Eftimie mai există încă două capitole XXVII şi XXVIII, de care autorul *Învăţăturilor,* neavînd nevoie, le-a lăsat la o parte. "[23]

Dan Zamfirescu susţine că autorul nu a prelucrat textul izvorului, dar îşi alege şi prelucrează cele nouă pasaje împrumutate, cu scopul de a evidenţia trăsăturile morale ale primului împărat creştin, precum şi pe cele ale maicii sale, Elena, într-un cadru social şi politic covârşitor care, prin aspectele şi caracteristicile sale, s-a perpetuat în timp, devenind istorie.

Studiul de faţă doreşte să suprapună, într-un fel, cele trei prezenţe ale lui CONSTANTIN, pentru a demonstra că personalitatea unui împărat poate primi cel mai important dar pe care îl poate face umanitatea: permanenta ADUCERE AMINTE, indiferent de spaţiu şi timp.

Bibliografie

Pr.prof. dr. I.G. Coman, *Patrologia*, Sfânta Mânăstire Derveni, vol.IV, 1999
Charles Matson Odahl, *Constantin și Imperiul Creștin / Constantine and the Christian Empire*, traducere Mihaela Pop, București, Ed. BIC ALL, 2006
G. Mihăilă, *Cultură și literatură română veche în context european*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, București
Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, *„Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie",* Ed. Minerva, Bucureşti, 1971

[23] Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, *„Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie",* Ed. Minerva, Bucureşti, 1971, pag 289